

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

A doktori disszertáció tézisei

Varga Krisztina

A roma múzeum hiányának története Magyarországon

Filozófiatudományi Doktori Iskola

Prof. Dr. Ullmann Tamás DSc, egyetemi tanár, a Doktori Iskola vezetője

Film-, Média- és Kultúraelméleti Doktori Program

Dr. Gelencsér Gábor PhD, habilitált egyetemi docens, a Doktori Program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Dr. Polyák Gábor PhD, egyetemi tanár, a bizottság elnöke

Dr. György Eszter PhD, egyetemi adjunktus, hivatalosan felkért bíráló

Dr. Szász Anna Lujza PhD, hivatalosan felkért bíráló

Dr. Hermann Veronika PhD, egyetemi adjunktus, a bizottság titkára

Dr. Lázár Eszter PhD, egyetemi docens, a bizottság tagja

Dr. Orbán Katalin PhD, habilitált egyetemi docens, a bizottság póttagja

Dr. Óze Eszter PhD, egyetemi tanársegéd, a bizottság póttagja

Témavezető és tudományos fokozata:

Dr. Müllner András PhD, habilitált egyetemi docens

Budapest, 2024

1. A disszertáció témája

Doktori kutatásom elején abból a kérdésből indultam ki, hogy miért nincs ma Magyarországon reprezentatív roma múzeum – annak ellenére sem, hogy a roma értelmiség az 1970-es évektől kezdődően számtalan alkalommal kifejezte a múzeum létrehozásának szükségességét. Jelenleg is több olyan kisebb intézmény működik az országban, amely a kisebbség kultúrájának megőrzésén és bemutatásán fáradozik. Ezek a lokális kezdeményezések azonban nem tudják és nem is akarják betölteni a régóta vágyott reprezentatív roma múzeum szerepét és feladatait.

Ma sem létezik olyan országos hatókörű nemzeti muzeális intézmény, amely a magyarországi roma kisebbség történelmének, kultúrájának bemutatására és teljesítményének elismerésére lenne hivatott. Jelenleg hazánkban nincs az ország legnagyobb kisebbségének olyan kulturális központja, amely méltó módon képviselné, gyűjtené, kutatná és mutatná be a roma kulturális örökség értékeit. Az adekvát identitás- és emlékezetpolitikai intézmény hiányának érzete feltehetően azért erősödik, mert a roma kisebbség sem az egyre szűkülő kisebbségi kulturális intézményes keretben, sem a nemzeti múzeumokban nem fér hozzá saját kulturális örökségéhez.

A roma múzeum kérdését vizsgálva több szinten regisztrálható a hiány: egyrészt hiányzik a romák adekvát reprezentációja a nemzeti múzeumokból, másrészt hiányzik a reprezentatív roma múzeum intézménye. Disszertációmban kísérletet teszek a hiány feltárására, az okok és következmények vizsgálatára, illetve a hiány betöltési lehetőségeinek bemutatására. Kutatásom specifikusan a magyarországi roma múzeum hiányán keresztül tárgyalja a roma (ön)reprezentáció jelentőségét, a kulturális intézményesülési törekvéseket, illetve a roma képzőművészek identitáspolitikai alapú képviselőletének szerepét ebben a folyamatban.

A reprezentatív roma múzeum létrehozása régóta rendezetlen adóssága az államnak. Számtalan javaslat és kezdeményezés született, ám a megvalósulásnak a politikai érdek minduntalan gátat szabott. Az intézményesülési törekvéseket akadályozó folyamatokat, az okokat és következményeket tágabb társadalmi kontextusba helyezve kívántam felderíteni. Dolgozatomban vizsgálom, hogy a rendszerváltás előtti, illetve a posztoszocialista korszakban milyen társadalmi folyamatok és politikai mechanizmusok érhetőek tetten a roma múzeum kérdése kapcsán. Fel kívánom tárni, hogy Magyarország romákkal kapcsolatos kulturális politikája hogyan illeszkedik egy nagyobb társadalmi és politikai keretbe. Az áttekintéshez értelmezési keretként a kritikai múzeumkutatás és a kritikai kultúrakutatás teóriáit, valamint az identitás- és posztkoloniális elméleteket használom fel. A roma múzeum ügye szemléletes példa a kultúra területén arra az elnyomásra, amit a hatalom alkalmaz a romákkal szemben.

Olyan egyedülálló intézményi igényről van szó a roma értelmiség által megfogalmazott célok között, ami végigkíséri a magyarországi roma egyenjogúsági törekvések folyamatát az 1970-es évektől napjainkig, folyamatosan visszatérő módon. Ezért unikális példa a reprezentatív roma múzeum ügye: a vágyott intézmény ugyanis a kisebbség identitáspolitikai képviselőjének magasabb szintjét eredményezhette volna. A reprezentatív roma múzeum létrehozásának folyamatát azonban a politikai akarat szabotálja: közbelép, ellehetetlenít. Hiszen bármilyen nemzeti szintű roma képviselő, jól működő intézményesség új távlatot nyitott volna az önszerveződés folyamatának, lépcsőfok lehetett volna a romák komolyabb politikai fellépéséhez. Vagyis a politikai elitnek nem érdeke az intézmény megvalósítása, sem a romák történelmi, kulturális eredményeinek elismerése (Taylor 1997:131).

A kérdés vizsgálatának aktualitását az is mutatja, hogy 2024-ben is napirenden van a roma múzeum létrehozásának kérdése. A hazai intézmény hiányát erősíti, hogy a környező országokban sorra jönnek létre a roma múzeumok és kutatóközpontok.

2. A disszertáció felépítése

Disszertációmban kifejezetten a magyarországi viszonyokat elemzem. Az intézményalapítási javaslatok kisebb része vidéki városokhoz, túlnyomó hányada Budapesthez köthető. A kutatás kontextusba helyezéséhez nemzetközi kitekintést teszek, európai és észak-amerikai intézmények gyakorlatát vizsgálom. A disszertáció időbeli határait a magyarországi roma múzeumi javaslatok határozzák meg, 1876-tól egészen napjainkig, 2024-ig. A múzeumelméleti és -történeti áttekintés napjainktól a 19. századig nyúlik vissza.

Disszertációm *A roma múzeumhoz kapcsolható diskurzusok: a kisebbség múzeumi reprezentációjának tudománytörténeti áttekintése* című fejezetében a „Másik” múzeumi, kiállítási és képi reprezentációjának elméleti és történeti bevezetésében összefoglalom a bemutatási mód demokratizálódásának folyamatát, illetve a kisebbségek reprezentációjának átalakulását a múzeumokban. Elemzem a már megvalósult roma reprezentációt a magyarországi nemzeti múzeumokban, vagyis a nemzetet átfogó módon bemutatni kívánó múzeumok által közvetített (vagy hiányzó) romaképet kutatom.

A *Nemzetközi kitekintés: példák a roma kultúra intézményesülésére* című fejezetben mutatom be a már megvalósult különböző intézménytípusokat és bemutatási módokat. Elemzem az egyes európai régiók intézményeit, többek között a norvég Glomdal Múzeum *Hosszú út* (Latjo drom) című kiállítását, a Német Szinti és Roma Dokumentációs és Kulturális Központ tevékenységét, a Barcelonai Romák Ökomúzeumát, valamint a brnoi Roma Kultúra

Múzeumát. Transznacionális példaként áttekintem az Európai Roma Művészeti és Kulturális Intézet munkáját. Az európai példakon túl vizsgálom a tengerentúli Afroamerikai Történelem és Kultúra Nemzeti Múzeumát is, amely a polgárjogi küzdelmek egyik törekvéseként valósult meg, ezért párhuzamba állítható a roma múzeumi kezdeményezések vizsgálatával.

Disszertációm *A magyarországi roma múzeum hiányának kronológiája* című fejezetében az alapítás kérdését vizsgálom: a meg nem valósult intézmény történetét az eddigi koncepciók bemutatásával tárom fel. Kronológiai sorrendben ismertetem a roma múzeum alapítására tett kísérleteket: 1876-tól 2024-ig számba veszem azokat a terveket, javaslatokat és megvalósult intézményeket, amelyek a magyarországi roma kulturális intézmény hiányát kívánták betölteni. A kronológiában azokat az intézményeket is szerepeltetem, amelyek a roma kultúra működő, intézményesült formáiként egy ideig működtek-működnek. Végül diskurzuselemzést végzek: mivel a roma múzeum nem valósult meg, magát a múzeumot nem, viszont a roma múzeum hiányához kapcsolható diskurzusokat különböző szempontok szerint elemezhetem, azzal a céllal, hogy rávilágítsak az alapítást akadályozó tényezőkre és a megvalósulásnak gátat szabó okokra.

A roma képzőművészek szerepe a roma kulturális intézményesülés folyamatában című fejezetben a roma múzeum hiányának vizsgálatát egy tematikus szállal bővíttem. A törekvés a képzőművészek felfedezésétől a csoportos kiállítások szervezésén keresztül az intézményesülési kísérletekig vezet. A folyamat részben sikeres volt, mert több múzeum és kulturális intézmény kezdte el gyűjteni ezeket az alkotásokat, de magát a roma múzeumot – a végső célt – nem sikerült megvalósítani. Mivel a magyarországi roma kisebbség az 1970-es évektől kezdődően gazdag képzőművészeti gyűjteménnyel rendelkezett, kézenfekvő megoldásnak tűnt a kezdeményezés egy képzőművészeti múzeum létrehozására. Ezt a tendenciát erősítette az is, hogy a roma képzőművészek az alkotásokon keresztül a romák helyzetéről és identitásáról tudósítottak. Mindezekon túl a roma képzőművészek identitáspolitikai alapú képviselőletének különböző szerepvállalási megnyilvánulásait is bemutatom.

3. A kutatás eredményei, következtetése

Kutatásom eredményeinek összegzése során a központi téma rövid bemutatásán túl kitérek az egyes fejezetekben kutatott kérdésekre, illetve megfogalmazott következtetéseimre. Disszertáciomban a magyarországi reprezentatív roma múzeum hiányának történetét elemeztem különböző nézőpontokból, hogy rávilágítsak az intézményi kezdeményezések

meghiúsulásának okaira, a hiány következményeire és lehetséges betöltési módozataira. Továbbá a roma múzeum kérdését tágabb társadalmi és politikai kontextusban kívántam tárgyalni. A „representatív roma múzeum” mint összetett jelzős szerkezet komplex elméleti és történeti kérdéseket feszeget: a vizuális reprezentáció jelentőségét, a múzeumi bemutatás kérdését, a kisebbségi reprezentáció kihívásait, valamint a roma kultúrához való hozzáférés ügyét. Az egyes fejezetekben ezeket a kérdésköröket tártam fel. Kutatásom fókuszja a magyarországi intézményi kezdeményezések vizsgálta volt, ezeken keresztül próbáltam felfejteni a roma múzeum meg nem valósulása, azaz a hiány mögött álló társadalmi folyamatokat.

Disszertációm elején azt tártam fel, hogy miért jelentős a múzeumi (ön)reprezentáció kérdése a kisebbségek számára. Ehhez áttekintettem a kisebbségek bemutatásának történetét a múzeumi „Másik” megkonstruálásától a kisebbségek (ön)reprezentációjának jogáig. Az új muzeológia térnyerésének következtében hangsúlyosabb lett többek között a múzeumok társadalmi szerepe és felelősségvállalása. Ez a kisebbségek reprezentációjára is hatást gyakorolt a múzeumi bemutatói mód demokratizálódásának, és a részvételiségen alapuló kiállítási gyakorlatoknak köszönhetően. A vizsgálatot ezután a konkrét magyarországi múzeumi reprezentációra szűkítettem. Elsődleges kutatási kérdésem az volt, hogy ábrázolják-e a romákat a hazai reprezentatív nemzeti múzeumok, és ha igen, hogyan teszik ezt. Hogyan íródik bele a nemzeti narratívába a múzeumokban őrzött többségi ábrázolás a kisebbségről? Az új muzeológia hazai térnyerésével hogyan kerül át a demokratizálódó bemutatói mód a magyarországi nemzeti múzeumok kiállítási gyakorlatába? Elemzésem során igyekeztem feltárni a hazai reprezentatív múzeumok által közvetített romaképet. Vizsgálatom kezdőpontjaként az *Ezredéves Országos Kiállítás* (1896) roma reprezentációját elemeztem, mivel ez volt a romák első hivatalos kiállítási reprezentációja. Majd megvizsgáltam a nemzeti narratívát közvetítő nagy múzeumaink (Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria, Néprajzi Múzeum, Szabadtéri Néprajzi Múzeum) gyűjteményeinek és állandó kiállításainak roma reprezentációját. Kevés hasonló fókuszú elemzés született a témában, ám ezek megállapításai viszonyítási alapot képeztek a kutatásomhoz (Berényi 2011, Cserti Csapó 2014, Kállai 2010). Közel tizenöt éves távlatból csekély fejlődést mutatnak az intézmények. Vizsgálatom során kiderült, hogy az állandó kiállításokon és a gyűjteményekben különböző formában és mértékben valósul meg a roma reprezentáció. Az mindenesetre megállapítható, hogy a hazai intézményekben néhány helyen lassú, folyamatban lévő demokratizálódás regisztrálható a roma kisebbség reprezentációját illetően. A nemzeti múzeumok reprezentációjában kulturális elnyomás detektálható, amelynek révén a többségi társadalom

tudatosan kizárja a kisebbséget a nemzeti narratívából. Ám egyre több hazai intézmény fektet egyre nagyobb hangsúlyt a társadalmi felelősségre, és a munkatársak hozzáállása is egyre nyitottabb, befogadóbb. Az új szemléletmód azonban az állandó kiállításokban még nem, vagy csak ritkán tükröződik.

Disszertációm első tézise: *A magyarországi nemzeti múzeumok gyűjteményeinek és állandó kiállításainak romaképe redukált, az egyes intézmények különböző mértékben és módon reprezentálják a kisebbséget.* Az új muzeológia hatására a múzeumi bemutatási módban bekövetkező demokratizálódási folyamat lassan átkerül a magyarországi nemzeti múzeumok gyakorlatába, ennek következtében eltérő szintű (hol stagnáló, hol dinamikus) változások figyelhetők meg az intézmények roma reprezentációjában.

Ezt követően a roma kultúra intézményesülésének néhány külföldi példáját elemeztem. Nemzetközi kitekintésben megvalósult roma múzeumi példákat, különböző formában és intézménytípusban létrehozott múzeumi önreprezentációkat vizsgáltam (észak-európai példa: a *Hosszú út* (Latjo drom) című állandó kiállítás, Glomdal Múzeum, Elverum, Norvégia; nyugat-európai példa: Német Szinti és Roma Dokumentációs és Kulturális Központ, Heidelberg, Németország; kelet-európai példa: a Roma Kultúra Múzeuma, Brno, Csehország; dél-európai példa: a Barcelonai Romák Ökomúzeuma, Barcelona, Spanyolország). Transznacionális példaként kitértem az Európai Roma Művészeti és Kulturális Intézet működésére, tengerentúli esettanulmányként az Afroamerikai Történelem és Kultúra Nemzeti Múzeumának megvalósulásához vezető folyamatot ismertettem. Összegzéseként kiemelhető, hogy minden esetben a közösség képviselői kezdeményezték az alapítást és/vagy az együttműködést a múzeumi önreprezentáció létrehozására. Az intézmények/kiállítások létrejöttét hosszú előkészítő munka és alapos kutatás alapozta meg, a megvalósulások finansziális támogatását az állam vagy a városvezetés minden esetben biztosította. Eltérő típusú tárlatok valósultak meg különböző módokon, ám céljuk minden esetben a kisebbség kulturális örökségének megőrzése és bemutatása, a közösség önreprezentációjának képviselete volt. A fejezet zárásaként a roma kultúra digitális formában megvalósult intézményesüléseit, online múzeumokat és virtuális gyűjteményeket szemléltem.

Disszertációm központi, legterjedelmesebb fejezetében az intézmény jelentőségét vizsgáltam, és a meg nem megvalósult roma múzeum körül kialakult diskurzust elemeztem. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy miért éppen múzeumot akartak létrehozni roma és nem roma értelmiségiek az 1960-as évektől kezdődően Magyarországon. Miért a múzeumot tartották a kulturális emancipáció lehető legalkalmasabb intézményének a magyarországi romák? Miért ilyen kitartó a roma múzeumért folytatott intézményes igény, miért erősödik az

intézménnyel kapcsolatos hiányérzet? Milyen okok állhattak a roma múzeum megvalósulásának sikertelensége mögött? Milyen tényezők termelhették újra a kudarcot? Ez a fejezet a hiány kronológiája: felöleli a magyarországi roma múzeumi tervezeteket, a megvalósult roma kulturális intézményeket, és az esetenként már megszűnt kezdeményezéseket egyaránt. Kifejezetten a roma múzeum témájával kevesen foglalkoztak eddig (Cserti Csapó 2014, György 2019, Junghaus 2015). A korábbi kutatásokhoz képest elemzésemben eddig nem hivatkoztam roma múzeumi tervezeteket is belefoglaltam, és a 20. századtól napjainkig átfogóan bemutattam a hazai roma kultúra gyűjtésére és bemutatására vonatkozó hazai intézményi javaslatokat, koncepciókat, amelyeket térképen is vizualizáltam.

A roma múzeum létrehozásának gondolata 1876 óta időről időre felmerül, és a mai napig aktuális. Mivel a hatalom nem tette lehetővé a politikai szerveződést a magyarországi roma emancipációs mozgalom számára, az „elképzelt közösség”, a roma nemzet egységét a kultúra területén kívánták kinyilvánítani. Ennek a törekvésnek az egyik legfontosabb intézményi céljává a reprezentatív roma múzeum létrehozása vált, amely eszköze kívánt lenni a roma történelem és kultúra megőrzésének, közvetítésének és intézményesülésének. A tervezetek elemzésekor olyan különböző szempontokat azonosítottam, amelyek elengedhetetlenül szükségesnek mutatkoznak az alapításhoz, valamint kiemeltem azokat a szerepeket és feladatokat, amelyeket a javaslattevők indikáltak a roma múzeum számára. A reprezentatív roma múzeum hiányának kronológiája szemléletesen példázza a kezdeményezéssel kapcsolatos szünni nem akaró kitarást és hitet, és a résztvevők hiábavaló küzdelmét a célért. Másrészt az áttekintésből kiolvasható az is, hogy a kezdeményezéseknek a politikai akarat szab folyamatosan gátat már a tervezési fázisban, majd akadályokat gördít az intézmény megalakulása elé, vagy ellehetetleníti a már megvalósult létesítmények működését.

Az eltérő politikai berendezkedések ellenére a kronológiában bemutatott három időszakban is újratermelődött az intézmény hiánya. Az intézményesülési kezdeményezések sikertelenségének okaként a széleskörű összefogás, az ügy érdekében tenni akaró utánpótlás, illetve az érdekérvényesítés hiányát azonosítottam.

A kezdeményezéseknek a politika érdektelensége miatt nincs valós politikai támogatottsága, mivel sokkal nagyobb kockázatot jelent a roma múzeum ügye mellé állni, mint azt nem támogatni. A kronológiából kirajzolódó roma intézményesülési törekvések a kultúra területén az önszerveződés, a politikai fellépés és érdekérvényesítés lehetőségét feltételezték. A politika tehát hatalmi érdekből gátat szab a reprezentatív roma múzeum létrehozásának, a roma emancipációs mozgalom intézményi kiteljesülésének. A többségi fehér társadalom megakadályozza a kisebbség kultúra általi önszerveződését, strukturális elnyomással szavatolja

a kisebbség elnyomásának fenntartását. A hiány kronológiájából, a roma kisebbség kulturális törekvéseinek meghiúsulásából kiolvasható az elnyomás gyakorlata.

Disszertációm második tézise: *A magyarországi roma értelmiség a reprezentatív roma múzeumban az önreprezentációra, az érdekérvényesítésre és az identitásépítésre alkalmas intézményt látta.* Mégpedig azért, mert az egyenjogúsági küzdelemben a kultúra területén volt lehetőség az önszerveződésre, és ezek a törekvések megalapozhattak volna egy politikai mozgalmat. A meg nem valósult intézmény iránti igény azonban nem szűnik, a hiányérzet erősödik, annak ellenére, hogy a politika folyamatosan szabotálja a próbálkozásokat, és a roma mozgalmat nem ismerik el.

Disszertációm záró fejezete a roma képzőművészek szerepvállalását vizsgálja a roma kulturális intézményesülés folyamatában. Elsőként a roma képzőművészet fogalmának deklarálását, kiállításba foglalását idéztem fel. Az 1979-ben megrendezett *Autodidakta Cigány Képzőművészek Országos Kiállítása* jelentőségét a roma kulturális örökség és a roma múzeum létrehozásának viszonylatában elemeztem. A roma múzeumról szóló diskurzusban véleményem szerint kiemelt jelentősége van a roma képzőművészetnek és a roma képzőművész alakjának: az aktivisták a roma képzőművészetet eszközként használták a kulturális intézményesülés folyamatában, és múzeumi gyűjteményi anyagot hoztak létre azért, hogy alapja legyen egy jövőbeli roma múzeumnak. Azt a folyamatot elemeztem, amelyben Daróczi Ágnes tudatosan identitáspolitikai mezőre vitte a képzőművészeti anyagot, és kiemelte a roma képzőművészeket a naiv értelmezési kategóriából, majd identitásképviseleti szereppel ruházta fel őket. Balázs János és Péli Tamás példáján keresztül bemutattam, hogyan viszonyultak a művészek az identitáspolitikai alapú képviselethez. A fejezet végén a témával kapcsolatban kitértem a kortárs roma képzőművészek reflexióira, valamint elemeztem a képviseleti szereppel és a roma kulturális intézmények jelenlegi helyzetével kapcsolatos kritikáikat.

Disszertációm harmadik tézise: *A magyarországi roma emancipációs mozgalom első szakaszában kiemelt hangsúlyt kapott a kulturális színtéren a roma képzőművészet, mivel ebben a művészeti ágban értek össze a nemzetépítési törekvések és az identitáspolitikai alapú képviselet.* 1979-ben az *Autodidakta Cigány Képzőművészek Országos Kiállításán* a roma képzőművészek közös kiállításával és a roma képzőművészet fogalmának deklarálásával a képzőművészet terén identitáspolitikai alapú helyfoglalás történt. A törekvéseket tekintve a roma képzőművészet képezte a jövőbeli roma múzeum alapját.

4. A tézisfűzetben hivatkozott irodalom

Berényi Marianna (2011): A műtárgyak között is kisebbségben vannak. *MúzeumCafé*, 5(22): 50–61.

Cserti Csapó Tibor (2014): A roma/cigány kultúra muzeális, tárgyi gyűjteményei Magyarországon. *Romológia*, 3(2): 5–7, 8–42.

György Eszter (2019): Az emlékezet és a felejtés helyei: roma örökség Magyarországon. *Korall*, 20(75): 46–61.

Junghaus Tímea (2015): A meg nem valósulás természetrajza. In *Gallery8 –Roma Contemporary Art Space 2013-2015*. Baki Júlia – Bencze Diána – Nanna Dahler – Fejős Anna – Junghaus Tímea – Szigethy Gabriella – Szilágyi K. Ágota (szerk.). Budapest: European Roma Cultural Foundation, 112–127.

Kállai Ernő (2010): *A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének vizsgálatáról*. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/165788766.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 26.)

Taylor, Charles (1997 [1992]): Az elismerés politikája. In *Multikulturalizmus*. Feischmidt Margit (szerk.). Budapest: Osiris, Láthatatlan Kollégium. 124–152

5. A szerző publikációi, előadásai a disszertáció témaköréből

5.1. A disszertáció témájához kapcsolódó publikációk

Varga Krisztina (2024): Interjú Romani Roséval a kultúráról, az emlékezésről és a múzeumról. *MúzeumCafé*, 18(99–100): 211–221.

Varga Krisztina (2023): Participatory Video in the Museum. *Acta Universitatis Sapientiae – Film and Media Studies*, (23): 127–143. <https://doi.org/10.2478/ausfm-2023-0007>

Varga Krisztina (2022): The question of the Roma museum in Hungary. *International Committee for Museums of Ethnography News*, (94): 34.

Varga Krisztina (2022): Részvételi videó a múzeumban. *Replika*, (124): 129–142. <https://doi.org/10.32564/124.5>

Varga Krisztina (2022): A kapuörök nyitása – részvételiség a múzeumban. In *Tudástermelők, kapuörök és véleményvezérek. Szakértelem a digitális nyilvánosságban*. Bárány Tibor – Gács Anna – Hermann Veronika – Hamp Gábor (szerk.). Budapest: Typotex. 6–77.

Varga Krisztina (2022): A performatív átírás (esettanulmány). In *DOSZ Ütközéspontok 8. Konferenciakiadvány*. Jancsó András (szerk.). Budapest: NKE. 19–25.

Varga Krisztina (2021): Whose reality does the museum reflect?. In *HyMEX – Hybrid Museum Experience Symposium – Proceedings*. Livia Nolasco-Rózsás – Borbála Kálmán (szerk.). Budapest: Ludwig Múzeum. 125–130.

Varga Krisztina (2021): *Critical reflection on the RomaMoMA initiative*.
<https://eriac.org/critical-reflection-on-the-romamoma-initiative/> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 15.)

Varga Krisztina (2016): *Nemzeti Roma Múzeum Magyarországon: előzmények, szempontok, nemzetközi példák*. Budapest: Magyar Képzőművészeti Egyetem. (szakdolgozat)

Varga Krisztina – Balázs Anna – Menesi Luca – Horváth Balázs (2014): *Fekete pont 2014: A cigányság reprezentációja az általános és középiskolai tankönyvekben*.
https://issuu.com/monitornyitottmuhely/docs/monitor_fekete_pont_2014_tank_nyvk (Utolsó letöltés: 2024. 08. 15.)

Varga Krisztina (2014) *A cigány közművelődés intézményes keretei: a vizuális művészeti nevelés szerepe*. Budapest: Magyar Képzőművészeti Egyetem. (szakdolgozat)

5.2. A disszertáció témájához kapcsolódó előadások, ösztöndíjak

2023 Culture Moves Europe Ösztöndíj

2023 *Részvételiség a múzeumban*. Vizuális intervenció és részvételi kutatás: vizualitás – akció – participáció. Minor Média/Kultúra Kutatóközpont, ELTE BTK, Budapest, 2023. október 20–21.

2023 *Possible parallels*. International Academic Conference on Racism and Romani Studies, organized by the European Roma Institute for Arts and Culture (ERIAN) in partnership with the Intercultural Institute of Timișoara and the West University of Timișoara, Timișoara, Romania, September 14–15.

2023 *A roma képzőművészet fogalmának megalapozása*. Így jöttek: identitáskeresés és (ön)reflexió a 20. századi kultúrában. ELTE BTK Filozófiatudományi Doktori Iskola Film-, - és kultúraelmélet doktori programja műhelykonferenciája, ELTE BTK, Budapest 2023. június 8.

2023 *Roma Museum*. VIII International Forum for Doctoral Candidates in East European Art History, Humboldt-Universität zu Berlin, Institut für Kunst- und Bildgeschichte, Berlin 2023. 05.19.

2022 Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj

2022 ELTE BTK HÖK tudományszervezési és kutatási ösztöndíj

2022 *The question of the Roma museum in Hungary*. ICOM ICME-UMAC-NATHIST-ICR 2022 joint annual conference “The Power of Museums: Sustainability” – ICME Off Site Meeting, Prague.

2022 *The National Exhibition of Self-taught Gypsy Artists in 1979*. Critical Approaches to Romani Studies Conference, organized by the Critical Romani Studies Department at Södertörn University and the Romani Studies Program at Central European University, in

cooperation with the European Roma Institute for Arts and Culture and the Romani Studies Program at FXB Centre, Harvard University, Stockholm.

2021 *Whose reality does the museum reflect?*. Hybrid Museum Experience Symposium, Ludwig Museum – Museum of Contemporary Art, Budapest (online).

2021 *A kapuőrök nyitása – részvételiség a múzeumban*. Tudástermelők, kapuőrök és véleményvezérek. Szakértelem a digitális nyilvánosságban, KDFI, Budapest (online).

2020 Campus Mundi Ösztöndíj

2020 *Performative rewriting – Sostar collective: Rewritable Pictures*. Federation of Human Rights Museums International Annual Conference, Liverpool (online).

2019 *The Roma museum in Hungary*. Romani Identities and Antigypsyism, Romani Studies Program, Central European University, Summer University, Budapest.

2017 *The Hungarian Roma Museum*. The Image of the Roma international conference / RomArchive Visual Art Section, Goethe Institute, Budapest.